

VÍCEÚROVŇOVÉ BAZE A PŘEDPODMÍNĚNÍ FSAI

Ivana Pultarová

Katedra matematiky, Stavební fakulta ČVUT

Při přibližném řešení diferenciálních rovnic je možné použít různé typy diskretizace. Příspěvek je zaměřen na využití víceúrovňové baze v Galerkinově metodě. To vede (např. oproti konečněprvkové bazi) ke zmenšení čísla podmíněnosti matice výsledné soustavy lineárních rovnic. Pro přiblížení se k optimální podmíněnosti aplikujeme na získanou soustavu upravený algoritmus FSAI. Je uvedeno několik příkladů počítaných v prostředí programu MATLAB.

1. Úloha

Řešíme parciální diferenciální rovnici s homogenními stabilními okrajovými podmínkami

$$-a \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} - b \frac{\partial^2 u}{\partial y^2} = f \text{ na } \Omega, \quad u = 0 \text{ na } \Gamma, \quad (1)$$

kde $\Omega = \langle 0,1 \rangle \times \langle 0,1 \rangle$ a Γ je hranicí Ω . Předpokládáme, že funkce a , b a f jsou dostatečně hladké a že a a b splňují podmínky eliptičnosti $a(x,y) \geq a_0 > 0$, $b(x,y) \geq b_0 > 0$ pro všechna $[x,y] \in \Omega$. Galerkinova metoda pro získání aproximace u_V řešení úlohy (1) v n -rozměrném prostoru V , podprostoru $H_0^1(\Omega)$, vede k řešení soustavy lineárních rovnic s maticí tuhosti A a pravou stranou F , kde

$$A_{ij} = \int_{\Omega} a \frac{\partial u_i}{\partial x} \frac{\partial u_j}{\partial x} + b \frac{\partial u_i}{\partial y} \frac{\partial u_j}{\partial y} dx dy \quad \text{a} \quad F_i = \int_{\Omega} f u_i dx dy$$

pro $i = 1, \dots, n$, $j = 1, \dots, n$. Přitom funkce u_i tvoří bazi prostoru V .

Dobu řešení ovlivňuje číslo podmíněnosti $\kappa(A)$ matice A . Podle [1] je horní odhad počtu kroků metody sdružených gradientů potřebný ke snížení normy rezidua na ε -násobek roven

číslu $\frac{1}{2} \sqrt{\kappa(A)} \log\left(\frac{2}{\varepsilon}\right) + 1$. Připomeňme, že $\kappa(A) = \|A\|_2 \|A^{-1}\|_2$, kde $\|A\|_2$ je spektrální norma

matice, $\|A\|_2 = \rho(AA^T)^{\frac{1}{2}}$. Matice A pro úlohu (1) je pozitivně definitní, tudíž $\kappa(A)$ je rovno podílu největšího a nejmenšího vlastního čísla matice A . Číslo podmíněnosti matice A závisí na volbě baze a na koeficientech a , b úlohy (1), resp. na poměrech $\sup_{z \in \Omega} a(z) / \inf_{z \in \Omega} a(z)$

a $\sup_{z \in \Omega} b(z) / \inf_{z \in \Omega} b(z)$.

2. Hierarchická baze

Zvolme za bazi V spojitě po částech lineární funkce splňující $u_i(z_j) = \delta_{ij}$, kde z_i , $i = 1, \dots, n$, je množina uzlových bodů v oblasti Ω . Při vhodném očíslování baze dostaneme několikadiagonální matici A . Je známo, že podmíněnost této matice je $O(n^2)$. Stejný výsledek dostaneme při volbě po částech bilineárních funkcí s obdélníkovými nosiči ([2]).

Proces převedení úlohy na úlohu s lépe podmíněnou maticí tuhosti se nazývá *předpodmínění*. Optimální předpodmínění, vedoucí k číslu podmíněnosti $O(1)$, dostaneme např. volbou waveletových bázeových funkcí $\{w_i\}_{i=1}^n$ ([3], [4], [5]). Podstatnou roli přitom hraje stabilita waveletů vzhledem k normě prostoru $H_0^1(\Omega)$, t.j. ekvivalence $\|c\|_{l_2} \approx \left\| \sum_{k \in Z} c_k w_k \right\|_{H_0^1(\Omega)}$ nezávisle na vektoru koeficientů c . Použití waveletové baze je však provázáno obtížemi při splnění stabilních okrajových podmínek. Pro wavelety s větší hladkostí roste velikost nosiče a tudíž i zaplnění matice A .

Za bazi prostoru V zvolme nyní hierarchickou množinu po částech lineárních ([8]) nebo bilineárních ([2], [7]) funkcí. Číslo podmíněnosti matice tuhosti v tomto případě roste jako $O(\log n)$ ([8]). Tato baze není stabilní vzhledem k normě prostoru $H_0^1(\Omega)$. Pro „zlepšení“ stability lze použít některý z postupů uvedených v [3] v kapitole II. Např. přičíst ke každé bázeové funkci vhodnou kombinaci několika funkcí z úrovně pro hrubší dělení. Otázka vhodného výběru těchto několika (perturbačních) funkcí je částečně řešena pro po částech lineární funkce na triangulaci ([3]).

3. Metoda FSAI

Navrhujeme nový algoritmus pro zlepšení stability hierarchické baze. Oproti konstrukci navržené v [3] provádíme proces částečné ortogonalizace bázeových funkcí vzhledem ke skalárnímu součinu danému operátorem rovnice v (1). Tento postup odpovídá upravené metodě algebraického předpodmínění nazývané FSAI (factorized sparse approximate inverse) (viz. např. [6]).

Metoda FSAI hledá matici P , která minimalizuje Frobeniovu normu $\|\tilde{P}L - I\|_F$ mezi všemi maticemi $\tilde{P}$, které jsou dolní trojúhelníkové a pozice jejich nenulových prvků odpovídají předem zadané struktuře. Přitom L je Choleského faktor matice A , $LL^T = A$. Odpovídající algoritmus počítá matici P po řádcích nezávisle na sobě. Výpočet i -tého řádku matice P odpovídá nalezení kombinace určitých (předem daných) bázeových funkcí takových, že po přičtení této kombinace k i -té bázeové funkci bude tato nová funkce ortogonální (vzhledem k energetickému skalárnímu součinu) ke všem bázeovým funkcím použitým v této kombinaci. Výsledkem algoritmu je matice P , $PAP^T \approx I$.

Použili jsme FSAI algoritmus ve dvou variantách. V první jsme předepsali strukturu nenulových pozic v P jako v A . Ve druhé jsme strukturu nenulových pozic S v P předepsali: $S = \{(i,j); i = j \text{ nebo } u_i \text{ a } u_j \text{ se liší úrovní dělení právě o } 1\}$. Jelikož každý řádek matice A má až $O(\log n)$ nenulových prvků, odpovídá náročnost výpočtu matice P v první variantě nejvýše $O(n \log^3 n)$. V případě druhé varianty $O(n)$.

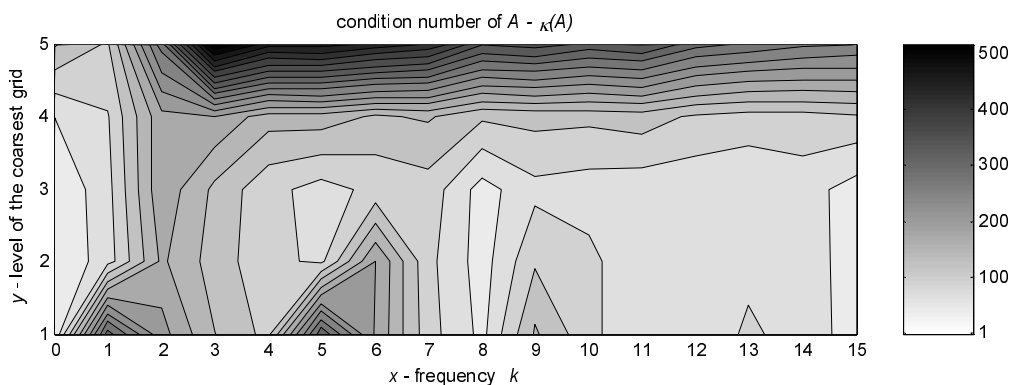
4. Příklad

Pro testování této metody jsme zvolili hierarchickou bazi po částech bilineárních funkcí s obdélníkovým nosičem. Řešíme úlohu (1) s variabilními koeficienty a, b . Na obr.1, 2 a 3 jsou porovnána čísla podmíněnosti (směr osy z) pro případ koeficientů $a(x,y) = 101 - 100 \sin(k \pi x)$, $b(x,y) = 101 - 100 \sin(k \pi y)$. Proměnná $k = 0,1, \dots, 15$ se mění ve směru osy x . Ve směru osy y se mění úroveň nejhrubšího dělení. Tedy horní řádek v grafech znázorňuje podmíněnost pro konečněprvkové baze, zatímco dolní řádek v grafech

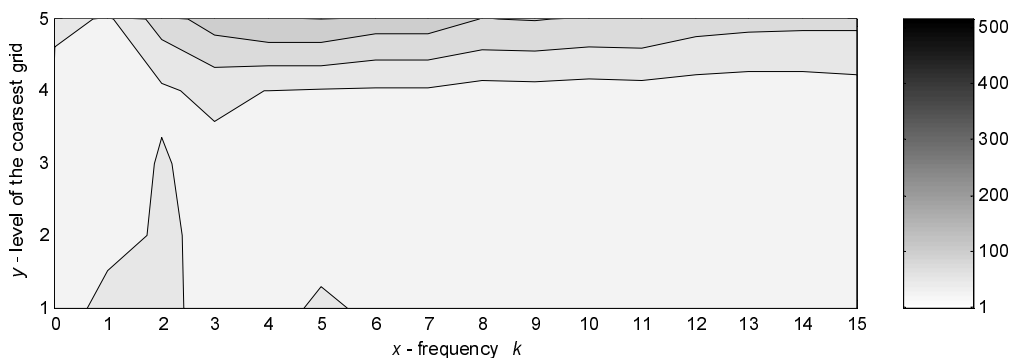
zobrazuje podmíněnost při použití víceúrovňové baze s nejvyšší možnou hierarchií. Celkový počet uzlů (bázových funkcí) se nemění a je roven číslu $(2^5 - 1)^2 = 961$.

Obr. 1 představuje čísla podmíněnosti při použití hierarchické baze bez další úpravy. Na obr. 2 je vývoj podmíněností pro hierarchickou bazi s dalším předpodmíněním FSAI algoritmem, kde pozice nenulových prvků v předpodmínovací matici odpovídají pozicím nenulových prvků matice A (varianta první z předchozího odstavce). Na obr. 3 jsou čísla podmíněnosti při použití hierarchické baze a aplikováním FSAI algoritmu ve zjednodušené variantě, kdy pozice nenulových mimodiagonálních prvků v matici P odpovídají pozicím nenulových prvků v A , které přísluší skalárním součinům bázových funkcí lišících se právě o 1 úroveň (druhá varianta z předchozího odstavce).

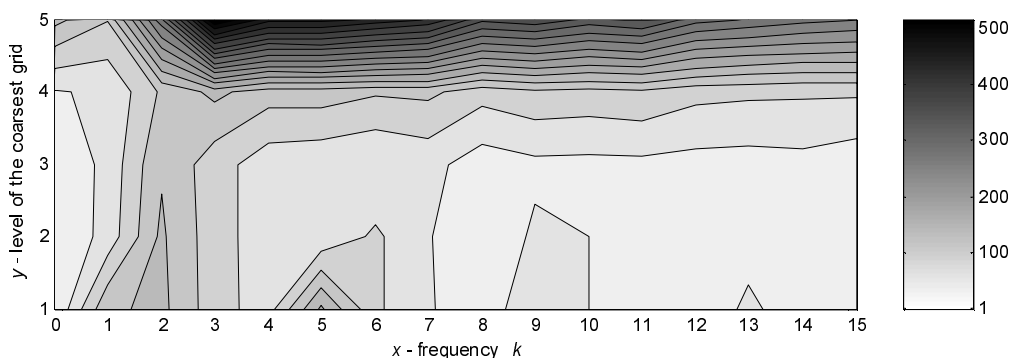
Obr.1

Obr.2

Obr.3

Proměnné koeficienty a , b ve tvaru oscilujících funkcí jsme volili záměrně proto, že na grafech podmíněností je vidět vliv vlastností baze (růst podmíněností podél osy y směrem vzůru) ale také vliv koeficientů (střídající se velké a malé hodnoty ve směru osy x). Podle

očekávání metoda FSAI podstatně více sníží podmíněnost pro hierarchické baze než pro konečněprvkové baze, a to pro všechny použité volby koeficientů a, b .

5. Závěr

V tomto příspěvku jsme předvedli nový postup předpodmínění soustav lineárních rovnic vzniklých diskretizací úlohy (1). Princip spočívá v použití hierarchické baze spolu s metodou FSAI, kterou jsme uvedli ve dvou variantách. Efektivnost uvedeného postupu vyplývá z úvah v [3], kapitole III, avšak vhodný způsob výběru perturbačních funkcí není v současné literatuře uveden. Na vhodně zvoleném příkladu jsme ukázali výsledky navrženého postupu: podstatné snížení čísla podmíněnosti při složitosti srovnatelné s předpodmíněním pomocí waveletových funkcí.

Poznámka k výpočtu vlastních čísel

Veškeré výpočty v této práci byly prováděny v Matlabu. Při výpočtech extrémálních vlastních čísel velkých řídkých symetrických matic lze v Matlabu použít několik postupů. Jako nejvýhodnější (rozumná přesnost v rozumném čase) se nakonec ukázalo převedení matice na „full“ formu a použití funkce `svd`, a to i za cenu podstatně vyšších nároků na paměť. Tedy `svd(full(A),m)` a `svd(full(A),m,0)` pro výpočet m největších a m nejmenších vlastních čísel.

Poděkování

Tato práce byla podporována grantem GAČR č. 201/02/0597, výzkumným záměrem CEZ MSM210000001 a interním grantem ČVUT CTU0300111.

Literatura

- [1] O. Axelsson, V. A. Barker, *Finite Element Solution of Boundary Value Problems, Theory and Computation*, Academic Press, 1984
- [2] M. A. Christon, D. W. Roach, *The Numerical Performance of Wavelets for PDEs: The Multi-Scale Finite Element*, Computational Mechanics, 2000
- [3] A. Cohen, *Wavelet Methods in Numerical Analysis*, Handbook of Numerical Analysis, Editors P. G. Ciarlet, J. L. Lions, Elsevier Science Publishers, 2000
- [4] A. Cohen, R. Masson, *Wavelet Methods for Second-Order Elliptic Problems, Preconditioning, and Adaptivity*, SIAM J. Sci. Comput., 1999
- [5] W. Dahmen, A. Kunoth, *Multilevel Preconditioning*, Numerische Mathematik, 1992
- [6] L. Yu. Kolotilina, A. A. Nikishin, A. Yu. Jeremin, *Factorized Sparse Approximate Inverse Preconditionings. IV: Simple Approaches to Rising Efficiency*, Numerical Linear Algebra with Applications, 1999
- [7] I. Pultarová, *Multilevel Treatment of Second Order Partial Differential Equations with Variable Coefficients*, Sborník konference Mathematical and Computer Modelling in Science and Engineering, 2003
- [8] H. Yserentant, *On the Multi-Level Splitting of Finite Element Spaces*, Numerische Mathematik, 1986

e-mail. adresa: pultarova@mat.fsv.cvut.cz